

Akademia Pomorska w Słupsku

AGNIESZKA TETERYCZ-PUZIO
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1728-3062>
agnieszka.teterycz-puzio@apsl.edu.pl

*Position of Women of Knightly Families in the Province of Cracow-Sandomierz During
the Period of Feudal Fragmentation*

Position of Women of Knightly Families in the Province of Cracow-Sandomierz During
the Period of Feudal Fragmentation

STRESZCZENIE

W artykule postawiono pytania: Jaka była pozycja prawna kobiet z warstwy rycerskiej w okresie rozbitcia dzielnicowego w księstwie krakowsko-sandomierskim oraz jakie były losy tych kobiet? Podstawę do wnioskowania stanowiły dokumenty powstałe w Małopolsce w omawianym okresie, w których wzmiankowane są kobiety. Występowały one w nich najczęściej z mężami lub jako wdowy, dokonując nadań głównie na rzecz Kościoła, bądź były wzmiankowane w związku ze sprawą, która ich dotyczyła. W świetle znanych dokumentów należy stwierdzić możliwość rozporządzania własnością majątkową przez kobiety w dzielnicy krakowsko-sandomierskiej w okresie rozbitcia dzielnicowego. Niektóre kobiety pojawiają się w kilku dokumentach, zwykle dotyczących tej samej sprawy.

Słowa kluczowe: pozycja majątkowa kobiet; pozycja prawna kobiet; księstwo krakowsko-sandomierskie; XII–XIII stulecie

WSTĘP

Źródła polskie, zarówno narracyjne, jak i dokumentowe, z okresu tzw. rozbitcia dzielnicowego przekazują nieliczne, wręcz szczątkowe informacje o codziennym życiu czy sytuacji kobiet z rodzin rycerskich i chłopskich¹. Celem niniejszego

¹ Zob. Ch. Kłapisch-Zuber, *Kobieta i rodzina*, [w:] *Człowiek średniowiecza*, red. J. Le Goff, Warszawa 2000, s. 386; M. Bogucka, *Białogłowa w dawnej Polsce*, Warszawa 1998;

artykułu jest próba wskazania pozycji kobiety w księstwie krakowsko-sandomierskim w drugiej połowie XII oraz w XIII stuleciu w odniesieniu do jej sytuacji prawnej i majątkowej. Podstawę źródłową stanowią dokumenty, których wystawcami byli książęta władający w dzielnicy krakowsko-sandomierskiej bądź takie, których odbiorca związany był z dzielnicą krakowsko-sandomierską. W przypadku niektórych kobiet pomocne okazały się źródła narracyjne.

Należy zaznaczyć, że informacje dotyczące kobiet z rodzin rycerskich w omawianym okresie są fragmentaryczne, często poznajemy jedynie imię kobiety, a nierzadko znajdujemy tylko informację, że była żoną małopolskiego możnowładcy, dlatego w niektórych przypadkach podjęto próbę określenia pozycji kobiety przez pryzmat informacji, które posiadamy odnośnie do pozycji i działalności jej męża.

Najpierw jednak należy krótko nakreślić, jak wyglądała sytuacja kobiet na ziemiach polskich w omawianym okresie. W XII w. nasiliły się głosy nawołujące do zaprzestania uznawania kobiet jedynie za grzeszne istoty, których należy się obawiać. Kościół wyraźnie doceniał te kobiety, które oddawały się gorliwym praktykom religijnym². Aktywność, zwłaszcza w sferze religijnej, wykazywały żony Piastów, które zachęcały mężów do fundacji bądź same fundowały klasztory. Względnie dużo można powiedzieć o kobietach już za życia uważanych za święte, jak Jadwiga Śląska czy Kinga Węgierska. Jak wskazał Maciej Michalski, świętość to sojusznik pozwalający im osiągnąć niezależność, ponieważ kobiety uznane już za życia za święte, dzięki swojej gorliwości religijnej znajdowały się ponad funkcjonującymi szablunami społecznymi i kulturowymi³.

W XIII w. widoczna jest zatem dość wyraźnie obecność kobiet z dynastii panującej w sferze publicznej. Status księżnej wzmacniała działalność fundacyjna i dobroczynna. Księżne w dokumentach są wymieniane jako żony, siostry, matki bądź wdowy, najczęściej wzmiankowane jako *domina*, lecz także nierzadko jako *ducissa*. W dokumentach z XIII w. pojawia się w dokumentach panujących książąt formuła *de consensu* w odniesieniu do księżnych z rodziny Piastów.

M. Kołacz-Chmiel, *Mulier honesta et laboriosa. Kobieta w rodzinie chłopskiej późnośredniowiecznej Małopolski*, Lublin 2018.

² G. Wojciech-Masłowska, *Między strachem a miłością. Jakich kobiet mężczyźni bali się w średniowieczu*, [w:] *Scriptura Kustos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2010, s. 657.

³ M. Michalski, *Kobiety i świętość w żywotach trzynastowiecznych księżnych polskich*, Poznań 2004, s. 310. Zob. G. Pac, *Kobiety, asceza i władza nad ciałem w późniejszym średniowieczu*, „Przełęcz Historyczny” 2009, t. 100, nr 3, s. 525–545; B. Kowalska, *Święta Kinga. Rzeczywistość i legenda. Studium źródłoznawcze*, Kraków 2008; C. Niezgoda, *Błogosławiona Jolenta wśród Arpadów i Piastów*, Kraków 2002, s. 136; C. Deptuła, *Wielkopolska rodzina monarsza błogosławionej Jolenty a niektóre problemy biografii księżnej*, [w:] *Święci nie przemijają. Materiały z sympozjum naukowego o błogosławionej Jolendzie z okazji 700-lecia jej śmierci, Gniezno 8–9 X 1999*, Gdańsk 2002.

Niejednokrotnie księżęta powołują się więc na zgodę swoich matek⁴. W tym czasie obserwujemy też dość częste przypadki sprawowania przez kobiety rządów regencyjnych w imieniu małoletnich synów w przypadku śmierci panującego księcia; oczywiście poziom samodzielności rządów tych kobiet był różny, w zależności od umiejętności wykorzystywania przez wdowę istniejących mechanizmów władzy, jak również od osobistej pozycji księżnej, która była pochodną sposobu wychowania, pochodzenia czy jej osobowości⁵. Mówiąc o władzy sprawowanej przez kobiety w omawianym okresie, nie można pominąć przełożonych klasztorów, wywodzących się z dynastii piastowskiej. Często były one odbiorczyniami dokumentów oraz same wystawiały dokumenty. Kiedy świadczyły w dokumentach, wymieniane były czasami z określeniem *domina* lub *domicela*⁶. Trzynastowieczne przemiany obyczajowe i gospodarcze, związane z przyjmowaniem z Zachodu za pośrednictwem Niemiec nowego systemu prawnego, przejawiającego się np. poprzez lokacje na prawie niemieckim, przyczyniały się do częstszego wymieniania w dokumentach kobiet, w tym z rodzin rycerskich. W związku z osadnictwem na prawie niemieckim w drugiej połowie XIII w. coraz częściej widoczna staje się równorzędność dziedziczenia synów i córek⁷. Osadnictwo na prawie niemieckim w pierwszej kolejności pojawiło się na Śląsku i tu też w XIII w. częściej niż w innych dzielnicach dokumenty wystawiane były przez kobiety – żony i córki rycerzy oraz mieszczan⁸. Ponadto dochodziło do sytuacji spornych między kobietami i ich krewnymi⁹. Mimo że kobiety w świetle średniowiecznych źródeł nie

⁴ A. Teterycz-Puzio, *...domina et princeps... Władza księżnych na ziemiach polskich w XIII w. w świetle dokumentów*, [w:] *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015, s. 194–216.

⁵ Eadem, *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII w. – początek XIV w.)*, Kraków 2016, s. 239. Zob. także: W. Zabłocki, *Grzymisława Ingwarówna, księżna krakowsko-sandomierska*, Kraków 2012; M. Smoliński, *Mirosława – księżna pomorska, regentka i dyplomatką*, [w:] *Kobiety i władza...*, s. 135–162.

⁶ A. Teterycz-Puzio, *...domina et princeps...*, s. 197–199. Zob. także: E. Pluta, *Abbies, Prories, Mother. The Position of a Mother Superior on Selected Examples of Female Convents in the Medieval Lesser Poland Region*, [w:] *Kobieta niepoznana na przestrzeni wieków*, red. A. Obara-Pawłowska, A. Miączewska, D. Wróbel, Lublin 2017, s. 87–100.

⁷ J. Wiesiołowski, *Zmiana pozycji społecznej kobiety w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamizowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1999, s. 42.

⁸ J. Mularczyk, *Dobór i rola świadków w dokumentach śląskich do końca XIII w.*, Wrocław 1977, s. 81–85. Zob. także: T. Jurek, *Wędrowni rycerze i ich damy. Małżeństwa obcych rycerzy na Śląsku w XIII i XIV w.*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1995, s. 61–77.

⁹ Na przykład spór między Elżbietą a jej stryjem, biskupem wrocławskim Tomaszem II w 1284 r. Zob. W. Semkowicz, *Nieznany testament Tomasza II, biskupa wrocławskiego (1270–1292)*, „Collectanea Theologica” 1936, t. 17, nr 1–2, s. 268; T. Jurek, *Ślub z obcym. Żony i córki niemieckich rycerzy na Śląsku w XIII i XIV w.*, [w:] *Kobieta i rodzina w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*, red. Z.H. Nowak, A. Radziwiński, Toruń 1998, s. 41.

powinny sprawować urzędów publicznych ani brać udziału w publicznych naradach¹⁰, to właśnie na Śląsku w XIV w. dwie kobiety – w tym przypadku zapewne mieszczyki – w Świdnicy i Jeleniej Górze były pisarkami miejskimi¹¹. Co więcej, ze źródeł wynika, że w okresie średniowiecza kobiety na Śląsku miały być bardziej mobilne niż w innych dzielnicach¹².

Należy zadać pytanie: Jaka była sytuacja prawna i majątkowa kobiety w sąsiedniej w stosunku do Śląska dzielnicy krakowsko-sandomierskiej?

SYTUACJA PRAWNA I MAJĄTKOWA KOBIETY W KSIĘSTWIE KRAKOWSKO-SANDOMIERSKIM W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ

Kwestia dotycząca kobiety pochodzącej z dzielnicy krakowsko-sandomierskiej została poruszona już w dokumencie papieskim z 1193 r., który zawierał odpowiedź Celestyna III na prośbę biskupa krakowskiego Pełki w sprawie związku diakona Vita z dwiema kobietami, co miało pozbawić go beneficjum w diecezji krakowskiej, które z rąk biskupa Gedki posiadał przez 20 lat. Wspomniany diakon miał być w związku z pewną dziewczyną, a po jej śmierci miał zamieszkać z kolejną dziewczyną. Jak czytamy w dokumencie, żadna z nich nie została zmuszona do pozostawiania ze wspomnianym diakonem przez swoją rodzinę¹³. Ten przypadek wskazuje, że mimo istniejących przepisów zakazujących małżeństw duchownych oraz posiadania konkubin (np. była o tym mowa na soborze laterańskim w 1139 r., poza tym obowiązywał zakaz legata papieskiego Piotra z Kapui z 1197 r. dotyczący posiadania przez duchownych żon), w ówczesnej obyczajowości związki takie nie były powszechnie negowane. Trudno powiedzieć, jaka była sytuacja społeczna kobiet związanych z osobami duchownymi. Zapewne zmieniała się ona na przestrzeni omawianego czasu, na początku tzw. okresu rozbicia dzielnicowego przypuszczalnie nie były one potępiane. Interesujące w dokumencie jest zastrzeżenie, że kobiety nie były przymuszone przez swoją rodzinę, być może zatem taki związek był akceptowany przez otoczenie, a samej kobiecie i jej rodzinie

¹⁰ A. Radziwiński, *Kobieta w dokumentach papieskich późnego średniowiecza*, www.academia.edu/9062571/Kobieta_w_dokumentach_papieskich_późnego_średniowiecza [dostęp: 4.01.2019].

¹¹ J. Maliniak, *Kobieta w hierarchii urzędniczej średniowiecznego miasta (na przykładzie pisarki miejskiej)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1999, t. 4, nr 4, s. 535–538. Zob. także: P. Łozowski, *Stan badań nad kobietami w miastach późnośredniowiecznych na ziemiach polskich*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2015, t. 37, nr 1, s. 84. O kobietach na Śląsku zob. A. Pobóg-Lenartowicz, *Energiczne, władcze, pobożne. Księżniczek i księżnych opolskich portret prawie własny*, Opole 2016.

¹² A. Pobóg-Lenartowicz, *Aktywność kobiet w życiu społeczno-gospodarczym średniowiecznego Śląska*, [w:] *Kobiety o kobietach. Studia i szkice. Średniowiecze i czasy nowożytne*, red. W. Zawitkowska, Rzeszów 2010, s. 57 i 61.

¹³ *Bullarium Poloniae*, eds. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, vol. 1, Romae 1982, nr 30. Zob. także: A. Radziwiński, *op. cit.*, s. 6.

przynosił profity (np. finansowe). Wspomniane kobiety mogły wywodzić się ze społeczności zamieszkującej Kraków lub okolice, mogły też pochodzić z rodzin mieszczańskich lub chłopskich.

Kolejny dokument dotyczy żony Dzierzka, brata biskupa płockiego Wita. Dzierzek założył najprawdopodobniej w latach 1180–1185 klasztor w Busku, przekazując norbertankom dochody i część Buska¹⁴. W 1190 r., wyprawiając się na wojnę, czynił przy pomocy Jana, swego spowiednika i prepozyta buskiego, rozporządzenia dotyczące kilku wsi zlokalizowanych w ziemi sandomierskiej, dzieląc je między swoją żonę a klasztor w Busku. W dokumencie Dzierzek nakłaniał żonę, by w przypadku jego śmierci w czasie wyprawy wstąpiła do wspomnianego klasztoru, wnosząc tej instytucji całe dziedzictwo Dzierzka, jednak w sytuacji wstąpienia do innego klasztoru ten nie otrzymałby żadnych posiadłości. Gdyby jego żona powtórnie wyszła za mąż, miałaby dostać Wisłokę, gdyby zaś pozostała we wdowieństwie, otrzymałaby także Wyżnicę/Wiśnic¹⁵. Dzierzek uzależniał więc wielkość dotacji od decyzji wdowy, przewidując także inną jej decyzję (np. zamążpójście)¹⁶. Przytoczmy fragment testamentu Dzierzki dotyczący rozporządzeń względem żony:

Jeśli żona moja zapragnie poślubić innego męża, daję jej Wisłokę, jeżeli we wdowieństwie świeckim pozostanie, niech będzie jej dodana Wyżnica i na tych dwóch wsiach tylko niech zostanie ze swoją służbą, czyli ze sługami i służebnicami, którzy tam są. Jeśli zaś kiedykolwiek za łaską Boga zapragnie w wyżej wymienionym miejscu złożyć śluby zakonne, jak mi to kiedyś pod przysięgą obiecała, daję jej całe moje dziedzictwo: to znaczy moją część Buska z inwentarzem, Nosowo, Piotrowo, Tuczempy, Bezdrwowo, Rechowo, Wyżnicę, Korzeniowo, Przemysłowo. Jeśli zaś zechce złożyć śluby w innym klasztorze, ze wszystkich wyżej wymienionych majątności i służby i pozostałych dóbr nic nie będzie jej dane oprócz sukni, którymi się okrywa, również brat mój biskup Wit, lecz bracia i siostry wspomnianego zgromadzenia wszystko to niech posiadają wiecznym prawem¹⁷.

Dzierzek podał jako przyczynę spisania testamentu *bellum*, czyli wyprawę wojenną. Mogło chodzić o udział Dzierzka w jednej z wypraw Kazimierza Sprawiedliwego przeciw Jaćwięgom, niewykluczone też, że wyprawiał się przeciw Rusi lub chciał wziąć udział w III wyprawie krzyżowej. Zapewne Dzierzek nie powrócił z wyprawy, a wdowa po nim wstąpiła do klasztoru, gdyż klasztor otrzymał wymienione w dokumencie dobra¹⁸. Nic nie wiemy o rodzinie Dzierzka. Nie wspomniał w testamencie o dzieciach, a więc na nim i na jego bracie Wicie zakończyła się ich gałąź rodu.

¹⁴ Z. Kozłowska-Budkowa, *Dzierzko*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Wrocław 1948, s. 163.

¹⁵ *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, Warszawa 1847, nr 6, s. 15 (dalej: KDP).

¹⁶ Z. Kozłowska-Budkowa, *Dzierzko*, s. 164.

¹⁷ F. Rusak, *Rycerz Dzierzko i jego testament*, „Buskie Źródła – 710 lat Buska-Zdroju” 1997, z. 2, s. 19–20. Zob. także: *Buskie legendy*, <http://atrakcje.busko.pl/artukul/2/buskie-legendy> [dostęp: 24.04.2019].

¹⁸ A. Teterycz-Puzio, *Polscy krzyżowcy. Fascynująca historia wędrowek Polaków do Ziemi Świętej*, Poznań 2017, s. 158.

Jeden z najstarszych przypadków wzmiankowania kobiety z rodziny rycerskiej z terenu Małopolski (jednak jako *uxor*, bez podania jej imienia) znajdujemy w dokumentach patriarchy Monacha z 1198 r., dotyczących dóbr nadanych klasztorowi w Miechowie. W dokumencie wspomniano wśród licznych darczyńców m.in. związanego z ziemią krakowsko-sandomierską Jaksę czy kasztelana sandomierskiego Jakuba¹⁹. Jaksza z Miechowa to prawdopodobnie dwukrotny uczestnik wyprawy do Ziemi Świętej w 1154 r.²⁰ i w 1162 r.²¹, fundator klasztoru bożogrobców z Miechowa, a także ofiarodawca na rzecz klasztoru benedyktynów w Sieciechowie oraz premonstratensów w Krzyżanowicach i na Zwierzyńcu w Krakowie. Zapewne był to majątek dziedziczny Jaksy. Jaksza z Miechowa bywa utożsamiany z księciem lubickim Jaksą z Kopanicy, który miał się ożenić z córką Piotra Włostowica, jednakże jest to kwestia dyskusyjna²², choć nie można wykluczyć, że wymieniona w dokumencie żona wywodziła się z rodu Łabędziów. W *Kronice wielkopolskiej* jest zamieszczona informacja, że Piotr wydał córkę Beatrycze za księcia serbskiego Jakse²³. Dodatkową informacją dotyczącą żony Jaksy może być prawdopodobna wiadomość o śmierci jej syna – jako jedną z przyczyn wzięcia udziału przez Jaksę w wyprawie do Ziemi Świętej (obok przyczyn politycznych)²⁴ wskazuje się bowiem zgon syna, który miał być zakładnikiem w Pradze²⁵.

Jako darczyńca klasztoru w Miechowie wymieniany jest też wraz z żoną *comes Jacobus Sumdemerensis*²⁶. O samej żonie Jakuba nie możemy powiedzieć właści-

¹⁹ *Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, t. 1, wyd. J. K. Kochanowski, Warszawa 1919, nr 143 (dalej: ZDMaz); *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 375, 376 (dalej: KDM); *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877, nr 34 (dalej: KDW).

²⁰ *Rocznik miechowski*, wyd. A. Bielowski, „Monumenta Poloniae Historica”, t. 2, Lwów 1872, s. 882. W *Roczniku miechowskim* znajduje się wzmianka o podwójnej wyprawie Jaksy; pierwszy raz mógł uczestniczyć w wyprawie Henryka Sandomierskiego.

²¹ *Rocznik kapituły krakowskiej*, [w:] *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, „Monumenta Poloniae Historica. Nova series”, t. 5, Warszawa 1978, s. 61.

²² Za istnieniem dwóch Jaksów opowiedzieli się: G. Labuda, *Jaksza z Kopanicy; Jaksza z Miechowa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 339–341; K. Mosingiewicz, *Jeszcze o zagadce Jaksy*, „Roczniki Historyczne” 1986, t. 52, s. 141–156. Przeciwny pogląd prezentowali: M. Gumowski, *Sprawa braniborska w XII w. Cz. II. Jaksza*, „Slavia Occidentalis” 1929, t. 8, s. 160–161; J. Rajman, *Dominus – comes – princeps. Studium o Jaksach w XII w.*, „Studia Historyczne” 1990, t. 33, s. 347–356; J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku (Część III). Arbitrzy książąt – Krąg rodzinny Piotra Włostowica*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 4, Warszawa 1990, s. 67.

²³ *Kronika wielkopolska*, przeł. K. Abgarowicz, wyd. B. Kürbis, Warszawa 1965, s. 141; *Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, „Monumenta Poloniae Historica. Nova series”, t. 8, Warszawa 1970, s. 50.

²⁴ Jak np. niepowodzenie spisku przeciw Bolesławowi Kędzierzawemu, w który mógł być zamieszany Jaksza. Zob. M. Gumowski, *op. cit.*, s. 209.

²⁵ S. Korwin, *Stosunki Polski z Ziemią Świętą*, Warszawa 1958, s. 48–49.

²⁶ KDM, t. 2, nr 375.

wie nic, jest to jedyna wzmianka o niej. W jakiś sposób jej pozycję majątkową określa osoba jej męża. O Jakubie wiemy, że sprawował być może urząd palatyna sandomierskiego²⁷ lub kasztelana sandomierskiego, a w 1217 r. wystąpił jako wojewoda sandomierski w dokumencie Leszka Białego²⁸. Jednak identyfikacja Jakuba z końca XII w. z Jakubem wojewodą sandomierskim od 1217 r. nie jest pewna, chociaż jest możliwe, że do 1210 r. był on kasztelanem sandomierskim²⁹, a następnie awansował na urząd wojewody sandomierskiego, zwolniony przez Pakosława Starego, który przejął urząd wojewody krakowskiego³⁰. Zastanawia, dlaczego żony Jaksa i Jakuba zostały wspomniane w omawianym dokumencie. Nie można wykluczyć, że mogły one dysponować prawami do nadawanych miejscowości.

Z dokumentem dotyczącym nadania dla klasztoru w Busku związana jest też kolejna wzmianka odnosząca się do kobiety z warstwy rycerskiej. Sławosz ok. 1212 r. w Korczynie nadał wraz z żoną wieś Słaboszów klasztorowi w Busku³¹. Do klasztoru miały wstąpić jego żona i córki³². Niestety, nic więcej nie wiemy o wspomnianych kobietach. Zapewne po śmierci Sławosza jego żona wstąpiła do klasztoru, być może podobnie stało się w przypadku córek.

Niewiele więcej wiadomo o innej kobiecie wymienionej w dokumencie w zbliżonym okresie, choć w tym przypadku znamy jej imię. Otóż 11 maja 1212 r. w Krakowie Helena, żona Racibora z Raciborowic i siostra kanonika Pękosława, przekazała Bieżanów krakowskiej kapitule katedralnej. Wystawcą dokumentu był rycerz Radwan, brat Racibora, który darował wdowie po swoim bracie wieś Bieżanów, następnie przekazaną przez Helenę kapitule krakowskiej³³. Nie wydaje się, aby doszło do jakiejś sytuacji spornej między Radwanem a jego szwagierką. Nic nie wiemy o rodzinie Heleny: czy posiadała dzieci, czy przedstawiciele rodziny jej męża sprawowali jakieś funkcje urzędnicze.

Więcej informacji posiadamy na temat sytuacji rodzinnej kolejnej kobiety wspomnianej w innym dokumencie. W 1228 r. wojewoda sandomierski Pakosław Stary (ur. ok. 1170 r.) nadał klasztorowi mogilskiemu łąn z winnicą w Zabawie,

²⁷ T. Lalik, *Sandomierskie we wcześniejszym średniowieczu. Prowincja, księstwo, województwo*, [w:] *Studia sandomierskie*, red. T. Wąsowicz, J. Pazdura, Warszawa 1967, s. 82.

²⁸ J. Spors, *Uwagi nad genezą urzędu wojewody dzielnicowego w Polsce XII i początku XIII w.*, „Przegląd Historyczny” 1991, t. 82, s. 201–202; KDM, t. 2, nr 384.

²⁹ *Urzednicy malopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 219, nr 726.

³⁰ *Ibidem*, nr 958. Pakosław jako wojewoda sandomierski po raz ostatni był notowany w 1210 r., a jako wojewoda krakowski – w 1211 r. (*ibidem*, nr 434).

³¹ KDP, t. 1, nr 9, 10.

³² L. Cmoch, *Historia Klasztoru Norbertanek w Busku*, „Buskie Źródła – 710 lat Buska-Zdroju” 1997, z. 2, s. 42–43.

³³ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, nr 8 (dalej: KDKW).

wzmiankując o modłach za darczyńcą, jego żonę i syna³⁴. Na pozycję tej kobiety, z braku innych informacji źródłowych, także musimy spojrzeć przez pryzmat działalności jej męża, o którym wiadomo stosunkowo dużo, ponadto część informacji odnosi się do jego synów. Pakosław Stary z rodu Awdańców był wojewodą krakowskim i sandomierskim oraz kasztelanem krakowskim. Można go uznać za jednego z najpotężniejszych polityków z kręgu możnowładztwa małopolskiego w pierwszej połowie XIII w. Koordynował politykę Leszka Białego względem Węgier i Rusi, niejednokrotnie forsując swój punkt widzenia na te relacje³⁵. W *Kronice halicko-włodzimierskiej* określony został jako przyjaciel księżnej Romanowej i jej dzieci³⁶, utrzymywał zatem kontakty z sąsiadami ziem polskich. Jego pozycja w otoczeniu Leszka Białego była bardzo silna, mimo chwilowego osłabienia zapewne ok. 1217 r. W dokumencie wydanym podczas zjazdu w Rozegrodzie w 1224 r. Pakosław wystąpił z rzadko spotykanym w stosunku do możnowładcy określeniem: *Pacoslaus magnus qui et mediator*³⁷. W okresie walk o Kraków po śmierci Leszka Białego współpracował zarówno z Konradem Mazowieckim, jak i z jego przeciwnikiem w tej walce – Henrykiem Brodatym, działając przede wszystkim w interesie swego rodu oraz w interesie wdowy po Leszku Białym – Grzymisławy i jej syna Bolesława Wstydliwego³⁸. We wspomnianym dokumencie z 1228 r. znajduje się jedyna wzmianka o żonie Pakosława. Synowie Pakosława i prawdopodobnie wspomnianej żony urodzili się, kiedy Pakosław był już w dość zaawansowanym wieku. W dokumentach Pakosława Starego z 1232 r. dotyczących nadania wsi Udorz dla klasztoru w Miechowie znajduje się ogólnikowa wzmianka o dziedzicach i członkach rodziny³⁹. W 1274 r. wspomniany został Mścigniew jako syn Pakosława Starego. W charakterze współdziedziców Lubiatowia wraz z nim wymienieni byli w dokumencie z 1262 r. Pakosław i kasztelan wojnicki Skarbimir. Z kolei jako brat Skarbimira wskazywany był prepozyt skarbimierski, a potem sandomierski Lasota, być może najstarszy z całej czwórki. Pakosław Stary miał więc co najmniej czterech synów⁴⁰. W opinii Janusza Bieniaka być może za opiekuna swoich małoletnich dzieci Pakosław Stary uważał Pakosława Młodszego, swojego brata stryjecznego.

³⁴ *Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego przy Krakowie*, wyd. E. Janota, Kraków 1865, nr 6 (dalej: KDMog).

³⁵ Zob. więcej: A. Teterycz-Puzio, *Konrad I Mazowiecki. Książ wielki lacki (1187/89 – 31 sierpnia 1247)*, Kraków 2019, s. 53–55 i n.

³⁶ *Latopis halicko-wołyński*, [w:] *Polnoje sobranije russkich lietopisiej*, t. 2, Moskwa 1962, kol. 731; *Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, przeł., wstęp i kom. D. Dąbrowski, A. Jusupović, Kraków–Warszawa 2017, s. 112.

³⁷ KDKW, t. 1, nr 14.

³⁸ A. Teterycz-Puzio, *Na rozstajnych drogach. Mazowsze i Małopolska w latach 1138–1313*, Słupsk 2012, s. 301 i n.

³⁹ KDM, t. 2, nr 404, 406.

⁴⁰ J. Bieniak, *Pakosław Stary*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980, s. 41.

Pakosław Stary zmarł między 30 maja 1244 r. a 16 maja 1245 r.⁴¹ Żona Pakosława we wspomnianym wyżej dokumencie została wymieniona w kontekście przyszłych modłów za nią i jej męża, trudno zatem uznać, że istniał jakiś rodzaj jej praw majątkowych do tej miejscowości. Nie znamy jej imienia. Nie wiemy nawet, czy była matką wszystkich domniemanych synów Pakosława.

Znane jest natomiast imię wdowy po innym wojewodzie sandomierskim – Goworku. Z dokumentu księżnej Grzymisławy, wystawionego w okresie walk o tron krakowski, prowadzonych przez Konrada Mazowieckiego, wynika, że niejaka Mirosława, wdowa po wojewodzie sandomierskim Goworku, nadała wieś Mogilany Teodorowi, wojewodzie krakowskiemu. Grzymisława jako *Sandomirie Ducissa* w dokumencie z 1231 r. zatwierdziła to nadanie w obecności Pakosława, syna Lasoty, Pakosława, syna Alberta, i przedstawicieli średniozamożnego rycerstwa⁴². Goworek miał pochodzić z rodu Rawitów. Brał udział w bitwie pod Mozgawą w 1195 r., gdzie dostał się do niewoli⁴³. Jako wojewoda Goworek jest poświadczony dopiero w 1202 r. Skoro jednak dowodził we wspomnianej bitwie, to mógł już wtedy sprawować funkcję wojewody. W okresie małoletniości Leszka Białego był głównym doradcą Heleny, wdowy po Kazimierzu Sprawiedliwym. Gdy Leszek Biały objął tron w Krakowie w 1202 r., Goworek został kasztelanem krakowskim i objął w zarząd krakowski gród. Wtedy też zmarł wojewoda Mikołaj, opróżniając wyższe stanowisko, ale być może książę obiecał możliwym krakowskim nie nominować na ten urząd nikogo spoza ziemi krakowskiej. O rodzinie Goworka wiemy bardzo mało. Możemy się domyślać, że jego żona należała do grona znaczących kobiet w ziemi krakowsko-sandomierskiej. Ich synem był Dzierżykaj, występujący w 1217 r., a być może także Ostasz, następca na kasztelanii krakowskiej. Goworek zmarł między rokiem 1212 a 1223; jego żona dowodnie żyła jeszcze w 1231 r.⁴⁴ Syn Goworka – Dzierżykraj – wystąpił w dokumencie w 1217 r., a w latach 1224 i 1225 piastował urząd koniuszego. W tym czasie jako jeden z opiekunów synów Krystyna Piotrowica sprzedał wieś biskupowi Chrystianowi. W 1231 r. był z ramienia Konrada Mazowieckiego kasztelanem lubelskim⁴⁵. Zapewne wtedy zmarł bezpotomnie, skoro Mirosława, wdowa po Goworku i być może matka Dzierżykraja, przekazała wieś, którą syn otrzymał po ojcu, na rzecz fundacji czynionej przez komesa Teodora⁴⁶.

⁴¹ *Ibidem*, s. 40.

⁴² KDM, t. 1, nr 13.

⁴³ Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przeł. i oprac. B. Kürbis, Wrocław 1996, IV, 23, s. 251–253.

⁴⁴ J. Wyrozumski, *Goworek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław 1959–1960, s. 389–390.

⁴⁵ KDMog, nr 5, 10; KDM, t. 1, nr 20, 32; KDM, t. 2, nr 33, 45; ZDMaz, nr 239, 336; KDKW, t. 1, nr 18, 21.

⁴⁶ Z. Kozłowska-Budkowa, *Dzierżykraj*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Wrocław 1948, s. 166.

Mirosława została wymieniona w jeszcze jednym dokumencie. Bolesław Wstydlivy wraz z matką Grzymisławą potwierdził w 1243 r. nadanie wsi Mogilany przez Mirosławę, określoną jako *comitissa*, wdowę po Goworku, synu Dzierzka, z jego posiadłości komesowi Teodorowi wojewodzie krakowskiemu, a następnie klasztorowi cystersów w Szczyrzycach, za zgodą matki księcia. Jako świadków wymieniono czołowych dostojników małopolskich, m.in. arcybiskupa gnieźnieńskiego Pełkę, biskupa krakowskiego Prandotę, wojewodę krakowskiego Klemensa, kasztelana krakowskiego Michała, kasztelana sandomierskiego Pakosława, kasztelana wiślickiego Sąda, kasztelana sądeckiego Witka, kasztelana bieckiego Mikołaja, skarbnika krakowskiego Tomasza⁴⁷, co pośrednio wskazuje na rangę osób, których dotyczył dokument.

W zbliżonym czasie w dokumencie została wspomniana żona kolejnego wojewody krakowskiego. W dniu 8 marca 1239 r. w Krakowie wdowa po komesie Marku, wojewodzie krakowskim (o której wiemy, że jej imię mogło zaczynać się na literę „W”), z synami swoimi – Klemensem i Andrzejem – dokonała zamiany wsi z klasztorem w Szczyrzycu. Po śmierci wojewody krakowskiego Teodora zamieniła wieś Droginia na dwie wsie: Straszęcin i Latoszyn⁴⁸. Dokument nie mówi, czy łączyło Teodora z synami Marka jakieś pokrewieństwo. Synowie byli małoletni, skoro w dokumencie został wymieniony ich opiekun – kasztelan oświęcimski Klemens, uważany za możliwego ich brata⁴⁹. Niewiele wiemy o wspomnianej wdowie. Z pewnością dysponowała wsią Droginia oraz była matką dwóch synów Marka. Przyjrzyjmy się zatem osobie jej męża, co pozwoli szerzej określić pozycję majątkową i społeczną tej kobiety. Marek pochodził z rodu Gryfitów. Wojewoda krakowski o imieniu Marek pojawia się w źródłach z 1217 r., choć w historiografii funkcjonuje hipoteza, że było dwóch wojewodów o tym imieniu: jeden sprawował funkcję w latach 1217–1224, a drugi w latach 1228–1230. Do przerwy w sprawowaniu przez Gryfitów tego urzędu doszło ze względu na spór rodów Gryfitów i Odrowążów, związany z pogromem stróży na granicy pruskiej w 1224 r. Gryfici opuścili ziemię krakowską i znaleźli się u boku Henryka Brodatego na Śląsku. Możliwe jest jednak, że po okresie wygnania Marek wrócił na palację krakowską po śmierci Leszka Białego w 1227 r. i zaczął odgrywać dużą rolę, przebywając m.in. na zjazdach, na których omawiano losy dzielnicy krakowsko-sandomierskiej (np. w Skaryszewie w 1228 r. czy w Cieni w 1228 r.)⁵⁰. Rola wojewody Marka była na tyle silna, że pod koniec życia używał tytułury przysługującej władcom („z Bożej łaski”), ponieważ w 1230 r. *Marcus dei gracia palatinus et Klemens castellanus*

⁴⁷ KDM, t. 1, nr 26.

⁴⁸ KDM, t. 2, nr 416.

⁴⁹ M.L. Wójcik, *Ród Gryfitów do końca XIII w. Pochodzenie, genealogia, rozsiedlenie*, Wrocław 1993, s. 55.

⁵⁰ J. Wyrozumski, *Marek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Wrocław 1974.

Cracoviensis potwierdzili nadanie przez Vita wsi Jaksice klasztorowi miechowskiemu⁵¹. Być może Marek był dwukrotnie żonaty – z pierwszą żoną miał czterech bądź pięciu synów (Klemens, Janko, Andrzej, Wierzbięta i może Andrzej), z drugą żoną zaś miał dwóch lub trzech synów (Marek i Andrzej, być może Klemens)⁵². Jest też niewykluczone, że Marek znany z lat 1217–1224 był ojcem wspomnianych 4–5 synów, a Marek pojawiający się od 1228 r. był mężem wdowy, której znamy tylko pierwszą literę imienia, i ojcem jej synów⁵³. W każdym razie owa kobieta jako żona wojewody należała do elity możnowładczej dzielnicy krakowsko-sandomierskiej.

Kolejna kobieta pojawiająca się w dokumentach małopolskich również była żoną przedstawiciela rodu Gryfitów. Wielokrotnie w dokumentach wymieniona została Raclawa jako wdowa po kasztelanie krakowskim Klemensie z rodu Gryfitów. W dniu 21 grudnia 1234 r. Bolesław miał wskazać, że kasztelan ryczyński Klemens przekazał otrzymaną od księcia wieś Szyce swej żonie Raclawie. Marek L. Wójcik uznał, że Klemens z rodu Gryfitów, mąż Raclawy, występował w źródłach jako kasztelan ryczyński, palatyn opolski i kasztelan krakowski (w latach 1238–1241)⁵⁴. Klemens – według przekazu Jana Długosza – zginął w bitwie z Tatarami pod Chmielnikiem w 1241 r.⁵⁵ W dniu 14 lipca 1245 r. arcybiskup gnieźnieński Gedko wydał dokument w sprawie nadań dóbr usytuowanych w kasztelanii kaliskiej, poczynionych przez Wierzbięte i Raclawę, wdowę po kasztelanie krakowskim Klemensie, dla żeńskiego klasztoru cysterskiego w Łubnicach, który wcześniej ufundowali⁵⁶. Wierzbięta to zapewne szwagier Raclawy, a brat Klemensa⁵⁷. Imię Raclawy w niektórych dokumentach pojawiało się obok imienia jej córki – Wyszeniegi. Ta ostatnia została wymieniona przez Konrada Mazowieckiego w 1242 r., kiedy otrzymała od księcia jako zakonnica w Staniątkach zatwierdzenie wsi Niemodlin, posiadanej z woli ojca⁵⁸. Z kolei w 1260 r. w Krakowie Raclawa, wdowa po komesie Klemensie, swojej córce Wyszeniedze dała część wsi Uszew, która została nabyta przez Pomnana i braci od księcia Bolesława Wstydlivego; drugą część wsi otrzymał klasztor w Ołoboku⁵⁹.

W 1262 r. w Krakowie, kiedy Bolesław jako książę krakowsko-sandomierski potwierdzał posiadanie wsi Staniątka z Kargowem przez zakonnice

⁵¹ KDM, t. 2, nr 400.

⁵² J. Wyrozumski, *Marek...*

⁵³ M.L. Wójcik, *op. cit.*, s. 54–55.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 48.

⁵⁵ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, przeł. J. Mrukówna, ks. 7, Warszawa 2009, s. 14, pod rokiem 1241.

⁵⁶ KDW, t. 1, nr 244; M.L. Wójcik, *op. cit.*, s. 49.

⁵⁷ M.L. Wójcik, *op. cit.*, s. 48.

⁵⁸ KDM, t. 2, nr 419.

⁵⁹ KDM, t. 2, nr 456. Zob. także: Z. Lisiewicz, *O obsadzeniu stolic biskupich w Polsce*, Lwów 1892, s. 100.

z klasztoru w Staniątkach, po raz kolejny została wspomniana matrona Raclawa, wdowa po komesie Klemensie, kasztelanie krakowskim, która miała pozostawać wierna matce księcia – Grzymisławie⁶⁰. Księżna (zm. 1258 r.) miała duży wpływ na swojego syna, mocno z nią związanego⁶¹. To może być przyczyna wyróżniającej się w dokumentach pozycji Raclawy. Być może Raclawa należała do osób zaufanych księżnej krakowsko-sandomierskiej. W kolejnym dokumencie, wystawionym 27 czerwca 1263 r. w Krakowie przez Bolesława V, również została wymieniona domina Raclawa, wdowa po komesie Klemensie, oraz jej córka Wyszeniega, określona jako *magistra* ze Staniątek; wspomniano też o posiadaniu przez siostry miejscowości Uszew⁶². Córka Raclawy, Wyszeniega, była w latach 1252–1282 przełożoną klasztoru w Staniątkach⁶³ i w takim charakterze czyniła różne dyspozycje majątkowe, np. w 1282 r. Wyszeniega (wraz z prepozytem Raciborem) sprzedała Brzeźnicę kapelanowi w Bochni – Hermanowi⁶⁴.

Raclawa miała przeżyć męża o ok. 20 lat, ponieważ dopiero dokumencie z 27 czerwca 1263 r. została wymieniona jako zmarła⁶⁵. Ze słów Jana Długosza wynika, że Klemens i Raclawa zostali pochowani w oddzielnych grobowcach w zakrystii kościoła benedyktynek w Staniątkach, fundacji Klemensa i jego rodziny⁶⁶. Imię Raclawy wspomniano jednak jeszcze w innym źródle, tym razem o charakterze narracyjnym, gdzie występuje jako duch zmarłej. Napisany po 1273 r. *Żywot błogosławionej Salomei* zawiera bowiem opowieść, jak to do umierającej Elżbiety, wdowy po Przybysławie, we śnie przybyła NMP, błogosławiona Salomea oraz opiekunka z dzieciństwa Raclawa, która poinformowała, że stryj i inni polegli w walce z Tatarami dostąpili zbawienia, co też stanie się z Elżbietą⁶⁷.

Z żywota dowiadujemy się kilku informacji o innej kobiecie z rodu Gryfitów – Elżbiecie i jej rodzinie. Wspomniana wyżej rozmowa miała odbyć się w 1270 r. na kilka dni przed jej śmiercią. Nieżyjącym mężem Elżbiety był Przybysław, syn Wawrzyńca, w 1236 r. występujący jeszcze bez urzędu, w latach 1237–1238 jako wojski, a w okresie 1246–1250 jako kasztelan małegojski. Przybysław jest przykładem człowieka, który zrobił karierę dzięki zawarciu korzystnego małżeństwa z Elżbietą, przedstawicielką rodu Gryfitów, odgrywającego wówczas dużą rolę

⁶⁰ KDP, t. 3, nr 39, 40.

⁶¹ Zob. A. Teterycz-Puzio, *Piastowskie księżne regentki...*

⁶² KDM, t. 2, nr 470; KDW, t. 1, nr 407.

⁶³ M.L. Wójcik, *op. cit.*, s. 49.

⁶⁴ KDP, t. 3, nr 58.

⁶⁵ KDW, t. 1, nr 407; KDM, t. 2, nr 470.

⁶⁶ J. Długosz, *op. cit.*, s. 114, pod rokiem 1253.

⁶⁷ *Vita sanctae Salomeae Reginae Halicensis*, wyd. W. Kętrzyński, „Monumenta Poloniae Historica”, t. 4, Lwów 1884, s. 788. Zob. także: B. Kürbis, *Żywot bł. Salomei jako źródło historyczne*, [w:] *Studia historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*, Warszawa 1958, s. 154.

polityczną w księstwie krakowsko-sandomierskim, przypuszczalnie córką jednego z braci Klemensa (zapewne Jana) i siostrą kanonika krakowskiego Sulisława. O pozycji rodu Gryfów świadczy – jak zauważył Piotr K. Wojciechowski – opis zasług kasztelana krakowskiego Klemensa (być może stryjecznego brata Klemensa z Ruszczy)⁶⁸. Możliwe, że Elżbiety dotyczy dokument wystawiony w Korczynie w 1278 r. przez księżną krakowsko-sandomierską Kingę, która potwierdziła nadanie wsi Janiszów Elżbiecie wraz ze stawem i wszystkim, co znajdowało się w granicach wsi⁶⁹. Kinga zezwoliła Elżbiecie na wybudowanie i posiadanie karczmy oraz zwolniła wieś od sądownictwa kasztelana i podworowego. Darowizna miała charakter wieczysty, a więc dotyczyła również dzieci wdowy Elżbiety. Sam Janiszów księżna kupiła od swojego męża Bolesława za 30 grzywien srebra. Na liście świadków wymieniono kasztelana sandomierskiego Pełkę oraz urzędników księżnej: komornika księżnej Wawrzyńca, skarbnika księżnej Jana Łyko (wcześniej podsędka sandomierskiego), medyka Raclawa (późniejszego kapelana księżnej) oraz rycerza księżnej Bernarda. Barbara Kowalska zidentyfikowała odbiorczynię dokumentu z Elżbietą, wdową po Przybysławie, wymienioną w żywocie Salomei, podważając dane chronologiczne dotyczące śmierci Elżbiety podane w żywocie Salomei⁷⁰.

Kobiety wymieniane były w dokumentach małopolskich także w kontekście sporów dotyczących majątku, rozstrzyganych przez księcia krakowsko-sandomierskiego. W jednym z nich pojawiło się imię Agnieszki, córki Ziemięty. W Kurowie na wiecu 7 listopada 1257 r. książę krakowsko-sandomierski Bolesław zaświadczył, że wobec pozwania Jarosta w stosunku do prepozyta miechowskiego Henryka o Uniejów, prepozyt klasztoru Grobu św. w Miechowie – Henryk – wypłacił Agnieszce, córce Ziemięty, a krewnej rycerza Jarosta i jego braci, 8 grzywien srebra. Transakcja ta została poświadczona w obecności księcia wielkopolskiego Bolesława Pobożnego. Jednak kolejny krewny, Groszek, ponownie pozwał klasztor o Uniejów i wtedy dziedziczka Uniejowa – Agnieszka – oświadczyła przed księciem, że wspomniany krewny nie ma do wymienionej posiadłości żadnych praw, ona zaś nadała Uniejów klasztorowi za zbawienie dusz rodziców i swojej, zrzekając się praw do tej włości na rzecz klasztoru. Książę nakazał Groszkowi wieczyste milczenie w tej sprawie⁷¹. W omawianym przypadku niewątpliwie doszło do konfliktu majątkowego. Z treści dokumentu można wnioskować, że najpierw protestował Jarost, a następnie jego

⁶⁸ P.K. Wojciechowski, *Rozmowa Elżbiety z Raclawą. Przyczynek do dziejów rodu Gryfitów w pierwszej połowie XIII w.*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 5, Warszawa 1992, s. 191–194.

⁶⁹ KDM, t. 1, nr 96.

⁷⁰ B. Kowalska, *op. cit.*, s. 90–93.

⁷¹ *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 1, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław 1962, nr 1 (dalej: ZDM). Zob. także: *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, red. T. Jurek, cz. 4, www.sloownik.iipan.edu.pl/search.php?id=25686 [dostęp: 7.05.2019], s. 344.

krewny Groszek. Natomiast osobą, która deklarowała istnienie praw klasztoru do włości, była Agnieszka. Nic więcej nie wiemy o losach Agnieszki; nie wiadomo, czy miała braci, męża, dzieci. Kronikarz zakonu bożogrobców w Miechowie, Samuel Nakielski (1584–1652), pisał o darowiznie z Uniejowa uczynionej w 1214 r. przez komesa Ziemięty z Ziemiennic za zgodą jego żony. Ich córka Agnieszka miała podarować bożogrobcom resztę wsi. I tę czynność prawną, uczynioną samodzielnie przez kobietę, zapewne zanegowali jej krewni, którzy stawili się przed sądem Bolesława Wstydliviego⁷².

Książę krakowsko-sandomierski był również mediatorem w wielkim sporze o majątek komesa Boguszy Mieclawowica z Lubania, wojewody mazowieckiego w latach 1228–1241⁷³, a także wojewody łęczyckiego⁷⁴ oraz (krótko) kasztelana krakowskiego⁷⁵. Spór dotyczył posiadłości rozlokowanych w większości w ziemi dobrzyńskiej. Bogusza Mieclawic, wystawiając testament w 1258 r. w obecności żony, biskupa wrocławskiego Wolimira oraz licznie zgromadzonych kapelanów, rozdzielił swe dobra między żonę Ludmiłę i różne instytucje kościelne⁷⁶. Bogusza już wcześniej hojnie wyposażył swe córki⁷⁷. Większość otrzymała Ludmiłę, opiekę nad nią miał sprawować biskup wrocławski Wolimir, mający przejąć te posiadłości po jej śmierci. Przeciwno takiemu rozporządzeniu majątkiem wystąpili krewni Boguszy: Świętosław, Szymon i Chwalibóg⁷⁸. Sprawa kilkakrotnie pojawiała się na zjazdach piastowskich książąt, np. 9 września 1258 r. w Zawichoście Bolesław Wstydlivy rozstrzygał spór między Świętosławem, Szymonem i Chwalibogiem a Ludmiłą, wdową po Boguszy⁷⁹, a 23 września 1258 r. w Chorzęcinie w trakcie zgromadzenia książąt: kujawskiego Kazimierza, krakowsko-sandomierskiego Bolesława Wstydliviego oraz biskupów i dostojników świeckich Ludmiła zrzekła się na rzecz biskupa wrocławskiego wszystkich dóbr przekazanych jej

⁷² Z. Jedynak, *Dzieje parafii Uniejów*, www.charsznica.info/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=65 [dostęp: 7.05.2019]. O dziele S. Nakielskiego zob. A. Chojnacki, *Dwie wersje „Rocznika Miechowskiego” i jego nieznana kontynuacja (w świetle analizy „Miechovi” Samuela Nakielskiego)*, „Hereditas Monasteriorum” 2012, nr 1, s. 57–71.

⁷³ *Preussisches Urkundenbuch*, Bd. 1, Lfg. 1, wyd. R. Philippi, Königsberg 1882, nr 67 [1228] (dalej: PU); ZDMaz, nr 266 (1228); ZDMaz, nr 307; KDW, t. 1, nr 132, 134 (1232).

⁷⁴ *Urzędnicy łęczyńscy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, cz. A, nr 353, 355.

⁷⁵ KDM, t. 2, nr 419, PU, t. 1, cz. 1, nr 139; KDM, t. 2, nr 421 (1242); KDP, t. 2, cz. 1, nr 34 (1242).

⁷⁶ *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, współudział K. Pacuski, H. Wajs, cz. 2: *Dokumenty z lat 1248–1355*, Wrocław 1989, nr 36; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887, s. 193, nr 20.

⁷⁷ J. Bieniak, *Doliwowie w XIII w. Przesłanki późniejszej świetności rodu w Królestwie Polskim ostatnich Piastów*, [w:] idem, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002, s. 233. Zob. także: *Dokumenty kujawskie i mazowieckie...*, s. 198–199, nr 25.

⁷⁸ B. Śliwiński, *Rycerstwo kujawskie a biskupstwo wrocławskie w XIII w. Kontakty majątkowe*, „Zapiski Historyczne” 1984, t. 49, s. 9.

⁷⁹ KDM, t. 2, nr 454.

przez męża⁸⁰. Ludmiła, matka córek Boguszy, wspierana przez biskupa Wolimira, jako wdowa była dość aktywna w przestrzeni publicznej. Nic natomiast nie wiemy o rodzie, z którego pochodziła. Ludmiła musiała szukać świadków, którzy daliby świadectwo przeciwko zarzutom krewnych jej męża. Zapewne próbowała jednak uspokajać ten gorący spór⁸¹. Testament Boguszy rozpoczął wielki spór polityczny między Kazimierzem kujawskim a biskupem wrocławskim Wolimirem, trwający do śmierci księcia w 1267 r., w który zaangażowali się także inni Piastowie.

W pozostałych przypadkach spotykamy w dokumentach ksiąg krakowsko-sandomierskich jednokrotne wzmianki dotyczące kobiet z rodzin rycerskich. W 1266 r. w Krakowie wdowa po Baranie z Pelczysk, zapewne z rodu Lisów⁸², sprzedała Baranów za 15 grzywien Salomei, siostrze Bolesława Wstydlivego, przełożonej klasztoru św. Klary⁸³. W 1270 r. w Grodziszczu Bolesław Wstydlivy zatwierdził zamianę wsi Dziewin i Zabłocie między wojewodą krakowskim Mikołajem a komesem Bieniem i jego żoną Ludmiłą, córką Mankosa⁸⁴. Mikołaj, syn Mściwoja, we wspomnianym dokumencie pojawił się z tytułem wojewody, choć funkcję tę przestał sprawować w 1268 r., w dokumencie zaś został wymieniony wśród świadków rzeczywisty ówczesny wojewoda – Piotr⁸⁵.

Z Mikołajem, mężem Ludmiły, mogła być spowinowacona Choszczka, będąca odbiorczynią dokumentu Bolesława Wstydlivego i jego żony Kingi. W 1277 r. Bolesław Wstydlivy wraz z żoną Kingą zezwolił Choszczce, wdowie po Mirosławie, kasztelanie sandomierskim, na osadzenie wsi Zamoście (przedmieście Wojnicza) na prawie średzkim. Mirosław był bratem wojewody krakowskiego Mikołaja, w swoim życiu sprawował kolejno urzędy: cześnika krakowskiego (1268–1270), sędziego krakowskiego (1271–1274) i kasztelana krakowskiego (1275–1276)⁸⁶. Świadcami wystawienia tego dokumentu byli: komornik Bogusław, Felican oraz Mikołaj zwany Jaszczurką (sędzia Gryfyny 1289–1313), brak jest zatem między świadkami osób posiadających wyższe godności, co sugeruje niską skalę ważności dokumentu⁸⁷.

Wystawczyniami dokumentów stosunkowo często były kobiety w sytuacji, gdy zarządzały klasztorami. Zdarzało się, że pochodziły z rodzin rycerskich, ale należy zaznaczyć, że przeoryszami klasztorów nierzadko były kobiety z dynastii panującej, jak np. Salomea, żona Kolomana II węgierskiego i siostra Bolesława Wstydlivego,

⁸⁰ P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 79–111.

⁸¹ *Ibidem*, s. 99, 102, 135–156 i n.

⁸² M. Łygas, W. Grdeń, M. Winiarski, *Małopolska droga św. Jakuba*, Pruszków 2010, s. 121.

⁸³ KDP, t. 3, nr 42; KDM, t. 1, nr 71.

⁸⁴ KDM, t. 1, nr 80.

⁸⁵ *Urzednicy malopolscy XII–XIV wieku...*, nr 445, 447, s. 124.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 347.

⁸⁷ ZDM, cz. 1, nr 3.

przełożona klasztoru w Skale, wystawiająca dokumenty ze skromnym tytułem *soror Salomea* w 1266 r.⁸⁸ i w 1268 r.⁸⁹ Przykładem przeoryszy klasztoru wywodzącej się z dynastii panującej jest też Świętosława, uważana za córkę Daniela halickiego albo Jerzego Lwowicza bądź Lwa Daniłowicza i węgierskiej księżniczki Konstancji, siostry Kingi, księżnej krakowsko-sandomierskiej⁹⁰. Świętosława zarządzała klasztorem klarysek w Skale w latach 1268–1274 i w tym czasie – w kwietniu 1271 r. – w Krakowie zezwoliła Janowi z Radoszowa na lokację wsi Zadroże na prawie niemieckim (średzkim)⁹¹. Ok. 1280 r. miała przenieść się do swojej ciotki do klasztoru w Starym Sączu i tam umrzeć w 1302 r., o czym wspominają polskie roczniki⁹². Następczynią Świętosławy w klasztorze w Skale została, już niewywodząca się z kręgu dynastycznego, siostra Agnieszka, która w 1274 r. przeniosła wieś Wielmożę na prawo niemieckie⁹³. W dniu 27 sierpnia 1287 r. książę krakowski Leszek Czarny lokował Busko na prawie magdeburskim, do czego przyczyniła się przeorysza klasztoru norbertanek Agnieszka oraz prepozyt Herman⁹⁴. Podobnie zapewne rycerskie pochodzenie miała Stanisława, przełożona klasztoru w Krzyżanowicach, która 8 maja 1293 r. w Krakowie sprzedała Umianowice siostrze ze Skały⁹⁵.

Kilka kobiet zostało wymienionych także w opisie czynności prawnych zawartych w dokumentach następcy Bolesława Wstydliwego – Leszka Czarnego. Książę ten – jako władca krakowski, sandomierski i sieradzki – wydał w 1278 r. dokument w sprawie sprzedaży wsi Cherubinowice w kasztelanii wiślickiej za 150 grzywien przez Katarzynę, córkę Stefana Iwonowicza z Wielkopolski, z mężem Boguchwałem swemu wujowi, miecznikowi sandomierskiemu Klemensowi, synowi Wawrzyńca, wspomnianemu jako ulubiony urzędnik księcia⁹⁶. Kobieta miała więc jakieś powiązania rodzinne z rycerstwem księstwa krakowsko-sandomierskiego; być może jej matka wywodziła się z ziemi sandomierskiej, a bratem matki był wspomniany Klemens, ale wychodząc za mąż, przeniosła się do Wielkopolski.

⁸⁸ KDM, t. 1, nr 70, 75.

⁸⁹ KDM, t. 1, nr 76 – 1268 Skała – Salomea, przełożona klasztoru, przenosi na prawo niemieckie Skałę.

⁹⁰ M.A. Klemenski, *Romanowiczówna klaryską w Skale – na marginesie rozważań o księżniczkach w klasztorach w średniowieczu*, „Societas Historicorum” 2017, nr 73, s. 28.

⁹¹ KDM, t. 1, nr 81.

⁹² *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, „Monumenta Poloniae Historica”, t. 2, Lwów 1872, s. 853; *Rocznik małopolski (Kodeks królewiecki, Kodeks Kuropatnickiego, kodeks lubiński, Kodeks szamotulski)*, wyd. A. Bielowski, „Monumenta Poloniae Historica”, t. 3, Lwów 1878, s. 188 – zapis o śmierci Świętosławy, córki księcia Rusi, przełożonej klasztoru św. Klary; M.A. Klemenski, *op. cit.*, s. 29.

⁹³ KDM, t. 1, nr 86.

⁹⁴ KDM, t. 1, nr 94.

⁹⁵ KDM, t. 1, nr 122.

⁹⁶ KDP, t. 3, nr 56. Zob. F. Piekosiński, *Rycerstwo polskie wieków średnich*, Kraków 1901, s. 210.

Niektóre dokumenty wydawane przez Leszka Czarnego, jako księcia krakowskiego, sandomierskiego i sieradzkiego, nie dotyczyły kobiet wywodzących się z księstwa krakowsko-sandomierskiego, lecz odnosiły się do jego dziedzicznego księstwa, np. w dokumencie wydanym w Sieradzu w 1287 r., na mocy którego książę przeniósł miasto ze Starej Brzeźnicy na nowe miejsce, gdzie zasadzca Przybysław założył nową osadę, została wspomniana Katarzyna jako wdowa po Marcynie, zasadzcy Starej Brzeźnicy⁹⁷.

Dwa dokumenty dotyczą zakończenia sporu w kwestii testamentu kanonika krakowskiego Wysza, na mocy którego przekazał on Świniarsko i Muszynę biskupstwu krakowskiemu. Bogusława, jako bratanica kanonika, zakwestionowała bowiem wcześniej jego testament z 1280 r. W dniu 8 maja 1288 r. biskup krakowski Paweł wydał dokument w tej sprawie⁹⁸, a 23 maja 1288 r. w Krakowie książę Leszek Czarny potwierdził umowę zawartą między biskupem krakowskim Pawłem z Przemankowa a komesem Mironem i jego żoną Bogusławą, na mocy której została potwierdzona przynależność Świniarska do biskupstwa krakowskiego⁹⁹.

PODSUMOWANIE

Analizie poddano 29 dokumentów wystawionych przez władców krakowsko-sandomierskich bądź dokumentów, których odbiorcami były głównie instytucje kościelne zlokalizowane na terenie księstwa krakowsko-sandomierskiego. Jeden z tych dokumentów wprawdzie został wystawiony przez księcia krakowsko-sandomierskiego Leszka Czarnego, ale odnosił się do kobiety z jego dziedzicznej dzielnicy. Trzy z analizowanych dokumentów były wystawione pod koniec XIII w. przez przeorysze małopolskich klasztorów, wywodzące się zapewne z rodzin rycerskich. Wymieniono w analizowanych dokumentach 21 kobiet, pochodzących zapewne z rodzin rycerskich, sześć z nich pozostaje bezimiennymi. W dokumentach małopolskich były wzmiankowane też kobiety z innych dzielnic (np. Ludmiła, wdowa po wojewodzie łęczyckim Boguszy). Kilka kobiet zostało wspomnianych w dokumentach kilkakrotnie, np. w dwóch dokumentach żona wojewody Goworka Mirosława oraz Bogusława, a pięciokrotnie wdowa po kasztelanie krakowskim Klemensie – Raclawa (w tym trzy razy w dokumentach książęcych).

Wymienione w artykule kobiety pojawiały się w dokumentach w różnym charakterze: kilka razy czyniły nadania samodzielnie bądź wraz z innymi przedstawicielami rodziny, były też odbiorcami dokumentów książęcych (szczególnie Bolesława Wstydlivego i Kingi), czterokrotnie zostały jedynie wspomniane w dokumentach swych mężów. Samodzielnie dokumenty wystawiały przeorysze klasztorów. Często infor-

⁹⁷ KDP, t. 1, nr 67.

⁹⁸ KDKW, t. 1, nr 89.

⁹⁹ KDKW, cz. 1, nr 90.

macje o nadaniach czynionych przez kobiety pochodzą z dokumentów wystawianych przez przedstawicieli Kościoła, dotyczących dóbr kościelnych.

W dokumentach powstałych w Małopolsce w omawianym okresie kobiety występowały najczęściej z mężami lub jako wdowy, dokonując nadań (głównie na rzecz Kościoła), bądź były wzmiankowane w związku ze sprawą, która ich dotyczyła. Omówione dokumenty dotyczą rozporządzeń majątkowych. W przypadku Dzierzka, brata biskupa Wita, należy stwierdzić, że wydając dokument, pośrednio decydował również o losach swojej żony. Podobnie było w przypadku Sławosza, który zapisał wieś klasztorowi w Busku oraz zadecydował o losach żony i córek. Zwykle dokumenty wiążą się z nadaniami kobiet dla instytucji kościelnych, jak w przypadku Heleny, żony Racibora. Czasami kobiety są wspomniane jedynie wraz z mężami przy czynieniu nadań, bez podania ich imienia. Tak było w przypadku Jaksy, żony kasztelana krakowskiego Jakuba, czy żony wojewody krakowskiego i sandomierskiego Pakosława.

W dokumentach małopolskich wymienione są kobiety bardzo wysoko stojące w hierarchii społecznej księstwa krakowsko-sandomierskiego, jak Mirosława, wdowa po wojewodzie Goworku, czy wdowa po wojewodzie Marku, a także Raclawa, wdowa po kasztelanie krakowskim Klemensie. Czynią one dyspozycje dotyczące przekazania dóbr instytucjom kościelnym. Spośród wymienionych kobiet częstotliwością występowania w dokumentach wyróżnia się zwłaszcza Raclawa, zapewne osoba zaufana księżnej Grzymisławy.

Nierzadko dokumenty powstałe w Małopolsce, w których wzmiankowane były kobiety, dotyczą sporów majątkowych, np. w przypadku Uniejowa Agnieszka, córka Ziemienty, poświadczała przynależność wsi do klasztoru miechowskiego. Czasami dokumenty mają charakter poświadczeń książeńcych dla transakcji, do których doszło.

Stosunkowo sporo dokumentów, w których zostały wymienione kobiety, wystawił Bolesław Wstydlivy. Mogło to być powiązane z polityką księcia oraz wpływem wywieranym na niego przez matkę i żonę, które mogły wspierać niektóre przedsięwzięcia dotyczące kobiet. Kinga cieszyła się dużą autonomią w swoich przedsięwzięciach – wraz z mężem wystawiała dokumenty, których odbiorcą były kobiety (np. Choszczka – dokument w sprawie lokacji). Większa ilość dokumentów, w których wymieniono kobiety, pochodząca z okresu panowania Bolesława Wstydliviego, może też być wynikiem rozkwitu działalności kancelarii krakowskiej i jej funkcjonowania na wysokim poziomie, zwłaszcza po 1250 r.¹⁰⁰

¹⁰⁰ K. Bobowski, *Ze studiów nad dokumentami i kancelaria Bolesława Wstydliviego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia IX” 1965, nr 36, s. 29–66.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Bullarium Poloniae*, eds. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, vol. 1, Romae 1882.
- Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, przeł. J. Mrukówna, ks. 7, Warszawa 2009.
- Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII w.*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1887.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886.
- Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, Warszawa 1847.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877.
- Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, przeł., wstęp i kom. D. Dąbrowski, A. Jusupović, Kraków–Warszawa 2017.
- Kronika wielkopolska*, przeł. K. Abgarowicz, wyd. B. Kürbis, Warszawa 1965.
- Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, „Monumenta Poloniae Historica. Nova series”, t. 8, Warszawa 1970.
- Latopis halicko-wołyński*, [w:] *Polnoje sobranije russkich lietopisiej*, t. 2, Moskwa 1962.
- Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przeł. i oprac. B. Kürbis, Wrocław 1996.
- Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, współudział K. Pacuski, H. Wajs, cz. 2: *Dokumenty z lat 1248–1355*, Wrocław 1989.
- Preussisches Urkundenbuch*, Bd. 1, Lfg. 1, wyd. R. Philippi, Königsberg 1882.
- Rocznik kapituły krakowskiej*, [w:] *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, „Monumenta Poloniae Historica. Nova series”, t. 5, Warszawa 1978.
- Rocznik małopolski (Kodeks królewiecki, Kodeks Kuropatnickiego, kodeks lubiński, Kodeks szamotulski)*, wyd. A. Bielowski, „Monumenta Poloniae Historica”, t. 3, Lwów 1878.
- Rocznik miechowski*, wyd. A. Bielowski, „Monumenta Poloniae Historica”, t. 2, Lwów 1872.
- Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, „Monumenta Poloniae Historica”, t. 2, Lwów 1872.
- Vita sanctae Salomeae Reginae Halicensis*, wyd. W. Kętrzyński, „Monumenta Poloniae Historica”, t. 4, Lwów 1884.
- Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 1, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław 1962.
- Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego przy Krakowie*, wyd. E. Janota, Kraków 1865.
- Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, t. 1, wyd. J.K. Kochanowski, Warszawa 1919.

Literatura

- Bieniak J., *Doliwowie w XIII w. Przesłanki późniejszej świetności rodu w Królestwie Polskim ostatnich Piastów*, [w:] idem, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002.
- Bieniak J., *Pakosław Stary*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980.
- Bieniak J., *Polska elita polityczna XII wieku (Część III). Arbitrzy książąt – Krąg rodzinny Piotra Włostowica*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 4, Warszawa 1990.
- Bobowski K., *Ze studiów nad dokumentami i kancelarią Bolesława Wstydlivego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia IX” 1965, nr 36.
- Bogucka M., *Białogłowa w dawnej Polsce*, Warszawa 1998.
- Buskie legendy*, <http://atrakcje.busko.pl/arttykul/2/buskie-legendy> [dostęp: 24.04.2019].
- Chojnacki A., *Dwie wersje „Rocznika Miechowskiego” i jego nieznaną kontynuacją (w świetle analizy „Miechovi” Samuela Nakielskiego)*, „Hereditas Monasteriorum” 2012, nr 1.
- Cmoch L., *Historia Klasztoru Norbertanek w Busku*, „Buskie Źródła – 710 lat Buska-Zdroju” 1997, z. 2.
- Deptuła C., *Wielkopolska rodzina monarsza błogosławionej Jolenty a niektóre problemy biografii książecznej*, [w:] *Święci nie przemijają. Materiały z sympozjum naukowego o błogosławionej Jolendzie z okazji 700-lecia jej śmierci, Gniezno 8–9 X 1999*, Gdańsk 2002.

- Gumowski M., *Sprawa braniborska w XII w. Cz. II. Jaksza*, „Slavia Occidentalis” 1929, t. 8.
- Jedynak Z., *Dzieje parafii Uniejów*, www.charsznica.info/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=65 [dostęp: 7.05.2019].
- Jurek T., *Ślub z obcym. Żony i córki niemieckich rycerzy na Śląsku w XIII i XIV w.*, [w:] *Kobieta i rodzina w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych*, red. Z.H. Nowak, A. Radziwiński, Toruń 1998.
- Jurek T., *Wędrowni rycerze i ich damy. Małżeństwa obcych rycerzy na Śląsku w XIII i XIV w.*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1995.
- Klapisch-Zuber Ch., *Kobieta i rodzina*, [w:] *Człowiek średniowiecza*, red. J. Le Goff, Warszawa 2000.
- Klemenski M.A., *Romanowiczówna klaryską w Skale – na marginesie rozważań o księżniczkach w klasztorach w średniowieczu*, „Societas Historicorum” 2017, nr 73.
- Kołacz-Chmiel M., *Mulier honesta et laboriosa. Kobieta w rodzinie chłopskiej późnośredniowiecznej Małopolski*, Lublin 2018.
- Korwin S., *Stosunki Polski z Ziemią Świętą*, Warszawa 1958.
- Kowalska B., *Święta Kinga. Rzeczywistość i legenda. Studium źródłoznawcze*, Kraków 2008.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Dzierżko*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Wrocław 1948.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Dzierżykraj*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Wrocław 1948.
- Kürbis B., *Żywoć bł. Salomei jako źródło historyczne*, [w:] *Studia historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*, Warszawa 1958.
- Labuda G., *Jaksza z Kopanicy; Jaksza z Miechowa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962–1964.
- Lalik T., *Sandomierskie we wcześniejszym średniowieczu. Prowincja, księstwo, województwo*, [w:] *Studia sandomierskie*, red. T. Wąsowicz, J. Pazdura, Warszawa 1967.
- Lisiewicz Z., *O obsadzeniu stolic biskupich w Polsce*, Lwów 1892.
- Łozowski P., *Stan badań nad kobietami w miastach późnośredniowiecznych na ziemiach polskich*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2015, t. 37, nr 1.
- Łygas M., Grdeń W., Winiarski M., *Małopolska droga św. Jakuba*, Pruszków 2010.
- Maliniak J., *Kobieta w hierarchii urzędniczej średniowiecznego miasta (na przykładzie pisarki miejskiej)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1999, t. 4, nr 4.
- Michalski M., *Kobiety i świętość w żywotach trzynastowiecznych księżnych polskich*, Poznań 2004.
- Mosingiewicz K., *Jeszcze o zagadce Jaksy*, „Roczniki Historyczne” 1986, t. 52.
- Mularczyk J., *Dobór i rola świadków w dokumentach śląskich do końca XIII w.*, Wrocław 1977.
- Niezgoda C., *Błogosławiona Jolenta wśród Arpadów i Piastów*, Kraków 2002.
- Pac G., *Kobiety, asceza i władza nad ciałem w późniejszym średniowieczu*, „Przegląd Historyczny” 2009, t. 100, nr 3.
- Piekosiński F., *Rycerstwo polskie wieków średnich*, Kraków 1901.
- Pluta E., *Abbies, Prories, Mother. The Position of a Mother Superior on Selected Examples of Female Convents in the Medieval Lesser Poland Region*, [w:] *Kobieta niepoznana na przestrzeni wieków*, red. A. Obara-Pawłowska, A. Miączewska, D. Wróbel, Lublin 2017.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Aktywność kobiet w życiu społeczno-gospodarczym średniowiecznego Śląska*, [w:] *Kobiety o kobietach. Studia i szkice. Średniowiecze i czasy nowożytne*, red. W. Zawitkowska, Rzeszów 2010.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Energiczne, władcze, pobożne. Księżniczek i księżnych opolskich portret prawie własny*, Opole 2016.
- Radziwiński A., *Kobieta w dokumentach papieskich późnego średniowiecza*, www.academia.edu/9062571/Kobieta_w_dokumentach_papieskich_późnego_średniowiecza [dostęp: 4.01.2019].
- Rajman J., *Dominus – comes – princeps. Studium o Jaksach w XII w.*, „Studia Historyczne” 1990, t. 33.
- Rusak F., *Rycerz Dzierżko i jego testament*, „Buskie Źródła – 710 lat Buska-Zdroju” 1997, z. 2.

- Semkowicz W., *Nieznany testament Tomasza II, biskupa wrocławskiego (1270–1292)*, „Collectanea Theologica” 1936, t. 17, nr 1–2.
- Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, red. T. Jurek, cz. 4, www.slovník.ihpan.edu.pl/search.php?id=25686 [dostęp: 7.05.2019].
- Smoliński M., *Mirosława – księżna pomorska, regentka i dyplomata*, [w:] *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015.
- Spors J., *Uwagi nad genezą urzędu wojewody dzielnicowego w Polsce XII i początku XIII w.*, „Przeгляд Historyczny” 1991, t. 82.
- Śliwiński B., *Rycerstwo kujawskie a biskupstwo włocławskie w XIII w. Kontakty majątkowe*, „Zapiski Historyczne” 1984, t. 49.
- Teterycz-Puzio A., ...*domina et princeps... Władza książęcych na ziemiach polskich w XIII w. w świetle dokumentów*, [w:] *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015.
- Teterycz-Puzio A., *Konrad I Mazowiecki. Książę wielki łacki (1187/89 – 31 sierpnia 1247)*, Kraków 2019.
- Teterycz-Puzio A., *Na rozstajnych drogach. Mazowsze i Małopolska w latach 1138–1313*, Słupsk 2012.
- Teterycz-Puzio A., *Piastowskie księżne regentki. O utrzymanie władzy dla synów (koniec XII w. – początek XIV w.)*, Kraków 2016.
- Teterycz-Puzio A., *Polscy krzyżowcy. Fascynująca historia wędrowców Polaków do Ziemi Świętej*, Poznań 2017.
- Urzędnicy łęczyńscy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985.
- Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumski, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- Wiesiołowski J., *Zmiana pozycji społecznej kobiety w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karłowskiej-Kamizowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1999.
- Wojciech-Masłowska G., *Między strachem a miłością. Jakich kobiet mężczyźni bali się w średniowieczu*, [w:] *Scriptura Kustos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2010.
- Wojciechowski P.K., *Rozmowa Elżbiety z Raclawą. Przyczynek do dziejów rodu Gryfitów w pierwszej połowie XIII w.*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 5, Warszawa 1992.
- Wójcik M.L., *Ród Gryfitów do końca XIII w. Pochodzenie, genealogia, rozsiedlenie*, Wrocław 1993.
- Wyrozumski J., *Goworek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław 1959–1960.
- Wyrozumski J., *Marek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Wrocław 1974.
- Zabłocki W., *Grzymisława Ingarówna, księżna krakowsko-sandomierska*, Kraków 2012.
- Żmudzki P., *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000.

SUMMARY

The questions put forward in the article were the following: What was the legal status of women of the knightly class during the period of feudal fragmentation in the Cracow-Sandomierz Duchy, and what was the fate of these women? The conclusions were drawn on the basis of documents written in Little Poland during the period under discussion in which women were mentioned. They appeared in the documents most often together with their husbands or as widows granting charters mainly for the benefit of Church, or they were mentioned with regard to the matters that concerned them. In light of the known documents, it should be concluded that there was a possibility of women disposing of their property in the province of Cracow and Sandomierz during the period of feudal fragmentation. Some women appear in several documents that usually concerned the same issue.

Keywords: property status of women; legal position of women; Cracow-Sandomierz Duchy; 12th–13th centuries

